

Elżbieta Szkurłat, Barbara Baarová

KIERUNKI ZMIAN W AKADEMICKIM KSZTAŁCENIU GEOGRAFICZNYM W CZECHACH I W POLSCE

WPROWADZENIE

Celem opracowania jest rozpoznanie, prezentacja i porównanie kierunków zmian w akademickim kształceniu geograficznym w Czechach i w Polsce. Przesłanką do podjęcia tematu jest krytyczna ocena w polskim środowisku akademickim zasadniczych zmian w kształceniu związanym z wprowadzeniem nowej ustawy o szkolnictwie wyższym opartej na systemie bolońskim. W związku z podobnie przebiegającymi przemianami społeczno-politycznymi w Czechach, celowe wydaje się porównanie tendencji zmian w kształceniu akademickim w obu tych krajach; może to stanowić podstawę do pełniejszego wnioskowania, czy krytycznie oceniane zmiany należy przypisać polskiemu systemowi czy też mają szerszy, ponadnarodowy charakter.

Na początku zostaną przedstawione ogólne tendencje zmian w obu systemach szkolnictwa wyższego w ostatnich latach, a następnie będzie dokonane porównanie kierunków zmian w geograficznym kształceniu akademickim w Czechach i Polsce. Jako główne kryteria porównania przyjęto: zmiany liczby kandydatów i studentów geografii, zmiany w kryteriach rekrutacji studentów, rozwój ośrodków, wydziałów, instytutów akademickiego kształcenia geograficznego, nowe kierunki kształcenia studentów na wydziałach geograficznych i innych wydziałach, wymagania akredytacyjne, zmiany w zasadach finansowania wydziałów.

GŁÓWNE KIERUNKI ZMIAN W SYSTEMIE SZKOLNICTWA WYŻSZEGO W CZECHACH I W POLSCE

Przemiany polityczno-społeczne oraz transformacja gospodarcza przyczyniły się w obydwu krajach do zasadniczych zmian w aspiracjach edukacyjnych oraz preferencjach i wyborach edukacyjnych na poziomie studiów wyższych. Nastąpił gwałtowny wzrost wskaźnika skolaryzacji oraz liczby ośrodków akademickich – głównie za przyczyną utworzenia wielu szkół niepublicznych (tab. 1).

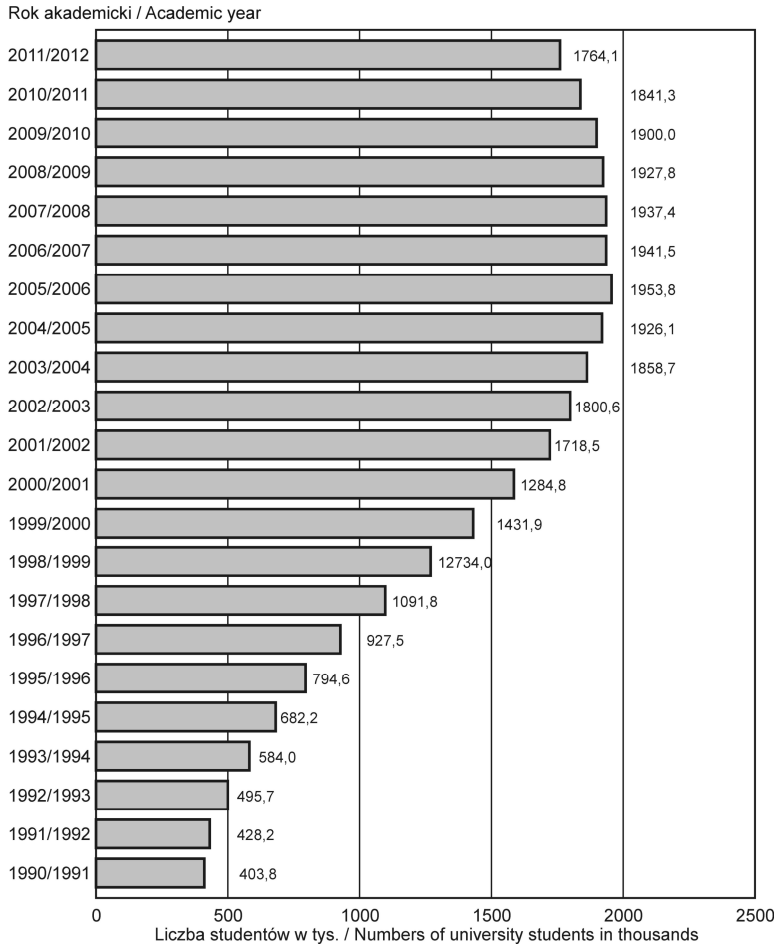
Tabela 1. Uczelnie publiczne, szkoły niepubliczne i liczba studentów
w Czechach i w Polsce w latach 1990–2013
Table 1. Public and private universities and number of students in Czech
Republic and Poland in the years 1990–2013

Wyszczególnienie	Rok szkolny					
	1989/1990		2000/2001		2012/2013	
	Czechy	Polska	Czechy	Polska	Czechy	Polska
Liczba szkół wyższych ogółem	23	112	36	310	72	467
w tym niepublicznych	0	0	8	195	44	321
Liczba studentów w tym zagranicznych	113 400 3 400	390 409 4 259	190 200 7 000	1 584 804 6563	381 300 39 700	1 764 060 29 172
w tym w szkołach niepublicznych	0	0	2 000 (0,01) ^a	472 340 (30,0)	48 400 (13)	459 450 (27,4)

^a Wartości w nawiasach w %.

Źródło: opracowanie własne na podstawie stron internetowych: Gender: vzdělání; Počty vysokých škol; Zaošřeno na ženy a muže (2011) oraz *Roczników statystycznych RP* z różnych lat.

Procesowi umasowienia szkolnictwa wyższego sprzyjał do 2005 r. wyż demograficzny, kiedy to liczba studentów w Polsce osiągnęła rekordowy poziom 1,9 mln (ryc. 1). Odnotowany na początku XXI w. spadek liczby maturzystów (dziewiętnastolatków) zapoczątkował odwrócenie korzystnego dla uczelni trendu i coroczne zmniejszanie się liczby kandydatów na studia. Według prognoz demograficznych liczba potencjalnych kandydatów na studia w 2020 r. zmniejszy się w porównaniu z 2010 r. o ok. 30%.

Ryc. 1. Zmiany liczby studentów w Polsce w latach 1990–2013

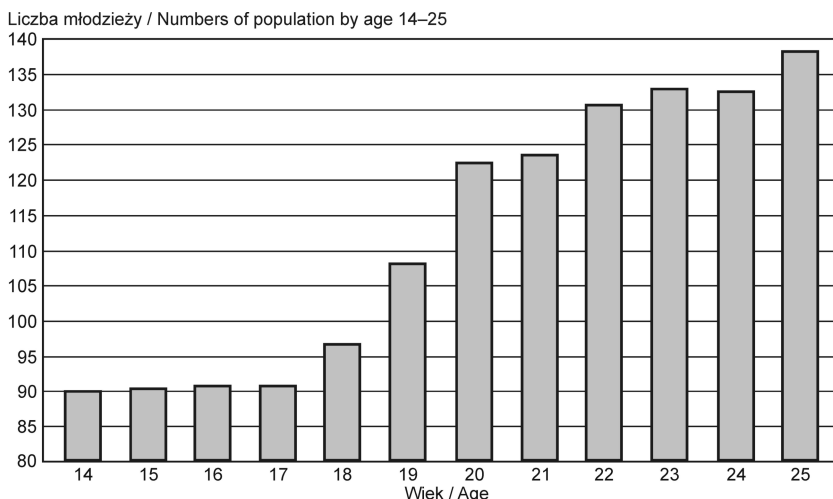
Fig. 1. Change in the number of students in Poland in the years 1990–2013

Źródło: opracowanie własne

W Czechach z powodu regresu populacji zabiega się nie tylko o studentów na wyższych uczelniach, ale również o uczniów w szkołach podstawowych i średnich. W Republice Czeskiej mieszka ok. 10,5 mln osób, natomiast grupa ludności w wieku 20–25 lat (z której wywodzi się większość studentów) w 2012 r. wynosiła ok. 780 tys.; za pięć lat w tym wieku będzie tylko 567 tys. osób, a więc o 1/3 mniej (ryc. 2).

W Polsce nowelizacja Ustawy prawo o szkolnictwie wyższym zakłada istotne zmiany w funkcjonowaniu szkół wyższych oraz statusie absolwentów polskich w stosunku do uczelni zagranicznych. Dotyczą one przykładowo:

- wzrostu autonomii programowej uczelni m.in. poprzez likwidację centralnych standardów kształcenia,
- rozwoju współpracy pomiędzy uczelniami a pracodawcami,
- wdrożenia Krajowych Ram Kwalifikacji (KRK) prowadzące do zwiększenia stopnia porównywalności dyplomów polskich uczelni z dyplomami uczelni zagranicznych,
- większego uzależnienia poziomu finansowania uczelni od jakości kształcenia studentów.

Ryc. 2. Wielkość populacji w wieku 14–25 lat w Czechach w 2012 r.

Fig. 2. Population by age 14–25 in Czechia in 2012

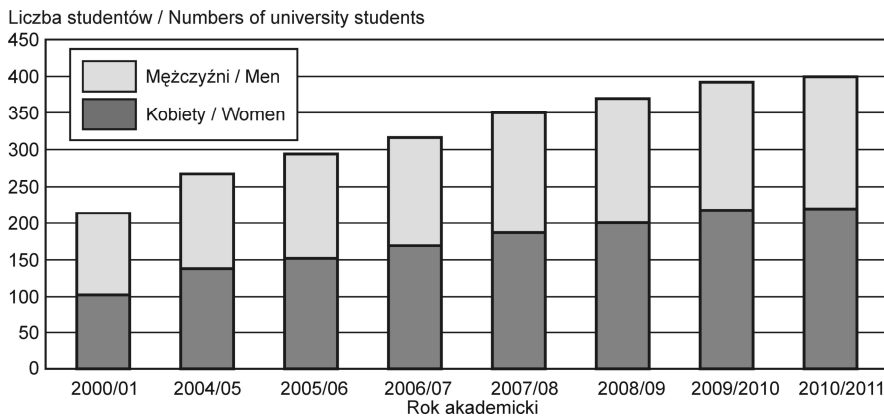
Źródło: opracowanie własne na podstawie:

Věková skladba obyvatelstva ČR, 1945–2012

Pomimo że od kilku lat w rankingach popularności najwyższe miejsca pod względem liczby studiujących zajmują takie kierunki, jak: pedagogika, zarządzanie, informatyka, prawo i ekonomia, wyraźny jest wzrost zainteresowania kierunkami: lekarskimi, ścisłymi i technicznymi. Największy wzrost procentowy w liczbie studentów studiów stacjonarnych odnotowany jest w przypadku: matematyki, budownictwa, kierunku lekarskiego oraz automatyki i robotyki. Pojawiła się również w ostatnich latach znaczna liczba nowych kierunków kształcenia (informatyka stosowana, inżynieria biomedyczna, mechatronika, technologie energii odnawialnej oraz tzw. kierunków niszowych, unikatowych – iberystyka, filologia czeska, filologia węgierska, ekonofizyka). Kierunki niszowe stanowią szansę dla oferujących je szkół wyższych, w sytuacji konkurencji, którą generuje niż demograficzny (Budnikowski i in. 2012).

Istotnym kierunkiem zmian w akademickim kształceniu w Polsce jest zmniejszająca się liczba studentów studiów niestacjonarnych. W przypadku tych studiów największe procentowe wzrosty odnotowują grupy kierunków związane z: usługami edukacyjnymi i społecznymi (nauczanie początkowe, praca socjalna, wychowanie przedszkolne), bezpieczeństwem (m.in. bezpieczeństwo publiczne), zdrowiem (ratownictwo medyczne, dietetyka, rehabilitacja).

Na uczelniach technicznych najwięcej studentów kształci się na studiach pierwszego stopnia w zakresie: budownictwa, informatyki, mechaniki i budowy maszyn, inżynierii środowiska, zarządzania i inżynierii produkcji, natomiast na studiach drugiego stopnia na kierunku zarządzanie. Zatem uczelnie te uzupełniają typowo techniczny profil ofertą kierunków nietechnicznych, takich jak zarządzanie, ekonomia, administracja.

Ryc. 3. Liczba studentów szkół wyższych w Czechach według płci

Fig. 3. Numbers of university students by sex in Czechia

Źródło: Ženy a muži v datech (2011)

Od lat 90. ubiegłego wieku wśród osób posiadających wyższe wykształcenie następuje systematyczny wzrost udziału kobiet. Wyższy odsetek kobiet niż mężczyźni kontynuuje kształcenie na studiach drugiego stopnia. Widoczne jest również silne zróżnicowanie wyborów kierunków studiów – kobiety częściej wybierają takie kierunki, jak: opieka społeczna, pedagogika, biologia, medycyna, natomiast mężczyźni kierunki inżynierijno-techniczne, informatykę, usługi transportowe. Podobne tendencje w strukturze studentów według płci występują w kształceniu akademickim w Czechach (ryc. 3).

ZMIANY W LICZBACH KANDYDATÓW I STUDENTÓW GEOGRAFII – ZMIANA KRYTERIÓW REKRUTACJI

W obydwu porównywanych krajach następuje spadek liczby kandydatów na kierunki geograficzne, a jednocześnie na innych wydziałach tworzone są nowe, zbliżone do nich profilem (np. ekonomika turystyki, klimatologia). Zarówno w Czechach, jak i w Polsce interdyscyplinarność geografii prowadzi do rozproszenia kandydatów do studiów geograficznych. W Czechach typowym problemem jest akredytacja kierunków geograficznych. Te same kierunki studiów są akredytowane na różnych wydziałach, a tym samym prowadzone przez bardzo różnych specjalistów. I tak ruch turystyczny w Czechach można studiować na 16 różnych uczelniach¹, m.in. na wydziałach ekonomicznych, w specjalnych prywatnych szkołach hotelarskich, w małym stopniu na wydziałach geograficznych. Geoinformatyka studiowana jest coraz częściej wraz z kartografią na wydziałach informatyki. Gospodarka przestrzenna, rozwój regionalny, nauka o krajobrazie znajdują się na wydziałach ekonomicznych, ekologicznych, geografia polityczna na stosunkach międzynarodowych itp. Profil kształcenia studenta jest tym samym bardzo zróżnicowany. Czy zatem ginie geografia, ulega dezintegracji i zawłaszczeniu przez różnych specjalistów, czy może wręcz przeciwnie – jej interdyscyplinarność sprawia, że znajduje szerokie zastosowanie w różnych dziedzinach nauki?

W Polsce wiele kierunków istniejących na wydziałach geograficznych ma również swoje odpowiedniki na innych wydziałach. Turystykę i rekreację można studiować w Polsce na 34 uczelniach, z czego tylko na dziewięciu wydziałach geograficznych. Pomimo znaczącego wzrostu liczby studentów geografii, a na części kierunków prowadzonych przez wydziały geograficzne wręcz masowego kształcenia, zmniejsza się procentowy udział studentów geografii w ogólnej liczbie studentów w Polsce (tab. 2).

Tabela 2. Zmiany udziału studentów geografii w ogólnej liczbie studentów w Polsce
Table 2. Change in the share of geography students in the total number of students in Poland

Studenci	Lata			
	1995	2000	2005	2010
Udział studentów geografii w ogóle studentów	0,59	0,56	0,46	0,43

Źródło: opracowanie własne.

¹ Seznam vysokých škol – obor cestovní ruch.

W „pogoni” za studentem w obydwu krajach w sposób bezprecedensowy zostały obniżone progi punktowe przyjęć na studia. W niektórych ośrodkach akademickich nie wymaga się w kryteriach rekrutacji egzaminu maturalnego z geografii i przyjmuje wszystkich, którzy się zgłoszą. Wielu absolwentów szkół średnich, którzy uczyli się w klasach o profilu geograficznym i bardzo dobrze zdali maturę z geografii, nie decyduje się na studia geograficzne, wybierając takie kierunki studiów, jak: prawo, ekonomia, zarządzanie i marketing, stosunki międzynarodowe, medycyna.

OŚRODKI I KIERUNKI AKADEMICKIEGO KSZTAŁCENIA GEOGRAFICZNEGO W CZECHACH I W POLSCE

Aktualnie w Czechach geografowie są kształceni w dziewięciu uniwersytetach – w ośmiu uczelniach publicznych i w jednej państwowej (Univerzita obrany) (tab. 3). Geografowie wykładają nauki geograficzne w wielu innych uczelnianych jednostkach, na kierunkach kształcenia powiązanych z ekologią, ekonomią, socjologią czy politologią. Podobnie jak w Polsce, w ostatnim czasie na wydziałach geograficznych tworzy się wiele nowych kierunków, o zachęcająco („atrakcyjnie”) brzmiących nazwach, ale bez terminu „geografia”. Do nowszych kierunków należy zaliczyć rozwój regionalny i studia terytorialne (Hofmann 2013).

Tabela 3. Ośrodki akademickiego kształcenia geograficznego w Czechach
Table 3. Centers of academic geographical education in Czechia

Nazwa uniwersytetu	Wydział	Kierunki studiów geograficznych (licencjackie)
OU – Ostravská univerzita	Wydział Nauk Przyrodniczych	Geografia fizyczna i geoekologia Kartografia i geoinformacja Ochrona i kształtowanie środowiska przyrodniczego Geografia polityczna i kulturalna Geografia ekonomiczna i rozwój regionalny Geografia nauczycielska (tzw. dwukierunkowa)
UK – Univerzita Karlova Praha	Wydział Nauk Przyrodniczych	Geografia i kartografia Demografia z socjologią Demografia z ekonomią Geografia fizyczna i geoinformacja Demografia z geografią humanistyczną Geografia – profil nauczycielski

UJEP – Univerzita Jana Evangelisty Purkyně Ústí nad Labem	Wydział Pedagogiczny	Geografia nauczycielska dwukierunkowa Geografia Geografia Europy Środkowej Ochrona środowiska
	Wydział Ochrony Środowiska	Ochrona środowiska w przemyśle Rozwój regionalny Gospodarka wodna
MU – Masarykova univerzita Brno	Wydział Pedagogiczny	Geografia dla asystentów pedagoga dla szkół gimnazjalnych
	Wydział Nauk Przyrodniczych	Geografia Geografia i kartografia dla nauczycieli Geoinformacja i rozwój regionalny Geoinformacja i zrównoważony rozwój
ZČU – Západočeská univerzita Plzeň	Wydział Pedagogiczny	Geografia nauczycielska dwukierunkowa
	Wydział Ekonomii	Geografia ekonomiczna i regionalna
JU – Jihočeská univerzita České Budějovice	Wydział Pedagogiczny	Gospodarka i polityka samorządowa Specjalizacja z pedagogiki dla szkół ponadpodstawowych – geografia
TUL – Technická univerzita Liberec	Wydział Nauk Przyrodniczych, Humanistycznych i Pedagogicznych	Geografia stosowana Geografia – profil nauczycielski
UP – Univerzita Palackého Olomouc	Wydział Nauk Przyrodniczych	Geografia regionalna Geografia nauczycielska dwukierunkowa Geografia i geoinformacja
Univerzita obrany Brno	Wydział Technologii Wojskowych	Zabezpieczenie geograficzne sił zbrojnych i meteorologia

Źródło: opracowanie własne.

W Polsce studia geograficzne prowadzone są w 13 ośrodkach akademickich. W zdecydowanej większości są to uczelnie o dłuższej uniwersyteckiej tradycji, pozostałe zaś są uniwersytetami powstałymi z wyższych szkół pedagogicznych (tab. 4). Jeszcze w latach 90. XX w. większość kierunków kształcących geografów była prowadzona w Instytutach należących do dwudzielinowych wydziałów – najczęściej biologiczno-geograficznych. Wyraźną tendencją jest usamodzielnianie się jednostek prowadzących kształcenie geograficzne w odrębne wydziały (najczęściej Nauk o Ziemi: Łódź, Toruń, Lublin).

Znowelizowana ustawa o szkolnictwie wyższym w Polsce zlikwidowała istniejące przez wiele lat standardy kształcenia, pozwalając wydziałom samo-

dzielnie kształtować profil absolwenta i program studiów. Swoboda w tworzeniu programów kształcenia studentów oraz nowych kierunków studiów spowodowała w Polsce drastyczne zmniejszenie na wydziałach geograficznych liczby studentów studiujących geografę tzw. ogólną i wzrost liczby studentów na nowo tworzonych kierunkach, które w nazwach nie mają słowa „geografia”. Brak kandydatów na geografę powoduje, że studia na tym kierunku zostają zawieszane (Uniwersytet Szczeciński).

Tabela 4. Ośrodki i kierunki geograficznego kształcenia akademickiego w Polsce.

Kierunki – studia licencjackie

Table 4. Study centres and fields of study in geography in Poland.

Fields of studies at the undergraduate level

Nazwa uniwersytetu	Wydział	Kierunki studiów geograficznych
Uniwersytet Jagielloński	Wydział Biologii i Nauk o Ziemi	Geografia: geografia fizyczna (s) geografia społeczno-ekonomiczna (s) gospodarka przestrzenna i rozwój regionalny (s) turystyka (s) Geologia
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu	Wydział Nauk Geograficznych i Geologicznych	Geografia Hydrologia, meteorologia i klimatologia Kształtowanie środowiska przyrodniczego Ekologia miast (s) Geoinformacja Geodezja i kartografia Gospodarka przestrzenna Geologia Gospodarka zasobami mineralnymi i wodnymi Turystyka i rekreacja
Uniwersytet Warszawski	Wydział Geografii i Studiów Regionalnych	Geografia: geografia fizyczna stosowana (s) geografia społeczno-ekonomiczna stosowana (s) geoinformatyka (s) Gospodarka przestrzenna
Uniwersytet Wrocławski	Wydział Nauk o Ziemi i Kształtowania Środowiska	Geografia Geologia Gospodarka przestrzenna

UMCS Lublinie	Wydział Nauk o Ziemi i Gospodarki Przestrzennej	Geografia Turystyka i rekreacja Gospodarka przestrzenna (inż.) Geoinformatyka
Uniwersytet Gdański	Wydział Oceanografii i Geografii	Geografia Oceanografia Geologia Gospodarka przestrzenna
Uniwersytet Łódzki	Wydział Nauk Geograficznych	Geografia Turystyka i rekreacja Gospodarka przestrzenna Geoinformacja Geomonitoring
UMK w Toruniu	Wydział Nauk o Ziemi	Geografia Studia miejskie Geografia turystyki Ochrona środowiska
Uniwersytet Śląski w Katowicach	Wydział Nauk o Ziemi	Geografia Geologia Geofizyka (zamawiany) Ochrona środowiska (zamawiany)
Uniwersytet Szczeciński	Wydział Nauk o Ziemi	Geografia (zawieszona!!!) Turystyka i rekreacja Oceanografia Geoanalitka Geologia
Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie	Instytut Geografii na Wydziale Geograficzno-Biologicznym	Geografia Gospodarka przestrzenna Turystyka i rekreacja
Akademia Pomorska w Słupsku	Instytut Geografii i Studiów Regionalnych	Geografia Turystyka i rekreacja
Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach	Instytut Geografii na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym	Geografia Turystyka i rekreacja

(s) – specjalność od drugiego roku studiów.

Źródło: opracowanie własne.

Ministerstwo szkolnictwa w Czechach przygotowało ramowy program, który obowiązuje w szkołach podstawowych, gimnazjach, szkołach średnich. Jednak na poziomie akademickim nie jest on opracowany ze względu na różnorodność

poglądów co do składu poszczególnych bloków przedmiotowych. Jednym z budzących kontrowersje tematów jest zaszeregowanie całej geografii do nauk o ziemi. Geografom fizycznym podoba się taki pomysł, ale jaka będzie sylwetka absolwenta geografii politycznej, jeśli zamiast swej specjalizacji będzie studiował większość przedmiotów z geografii fizycznej? Czy takie podejście wykształci w Czechach specjalistów, czy tylko geografów z wykształceniem ogólnogeograficznym?

KSZTAŁCENIE NAUCZYCIELI

We wszystkich ośmiu ośrodkach akademickich w Czechach przygotowywani są studenci do nauczania geografii w trzyletnich programach licencjackich i dwuletnich uzupełniających magisterskich. Na tych uczelniach znajdują się również geograficzne kierunki nienauczycielskie.

Zgodnie z deklaracją bolońską, obydwie porównywane kraje wprowadziły w uczelniach system ECTS (180 punktów kredytowych na poziomie studiów licencjackich i 120 ECTS na poziomie uzupełniających, magisterskich). W Czechach wprowadzenie systemu ECTS spowodowało powstanie istotnego problemu w kształceniu nauczycieli, gdyż studia te są najczęściej dwukierunkowe. System kredytowania kierunków wygląda następująco:

- 70 punktów – pierwszy kierunek nauczycielski, np. geografia,
- 70 punktów – drugi kierunek nauczycielski, np. biologia,
- 40 punktów – wspólne podstawy, np. pedagogika, psychologia.

Przyszli nauczyciele geografii mają więc okredytowanie geografii w wysokości 70 punktów, ale ponieważ studiują w katedrach kształcących głównie geografów specjalistów, to biorą udział w wykładach i ćwiczeniach wraz z kolegami, którzy muszą zyskać 180 punktów kredytowych tylko za geografię. Problemem jest to, że obie grupy studentów uczęszczają razem na wykłady, tylko okredytowanie tego samego przedmiotu jest różne. W praktyce wymaga się od przyszłych pedagogów tyle samo pracy, co od geografów specjalistów (za mniejszą liczbę punktów kredytowych). Ten aspekt był i jest również bardzo ważny w wyborze studium magisterskiego (Knecht, Hofmann 2011). Chętnych do zawodu nauczyciela jest w Czechach coraz mniej, nie mówiąc o stale obniżającej się w społeczeństwie randze nauczycieli. Jak Czesi radzą sobie z tymi problemami? Wydziały proponują uzupełniające studium magisterskie – czyli tylko dwa lata pedagogicznego ukierunkowania geograficznego. Na to studium może się zgłosić ktokolwiek po studium licencjackim (wcale nie musi

to być geograf, wystarczy, że zda egzamin wstępny). Tylko ok. 20–30% absolwentów studium licencjackiego dwukierunkowego decyduje się na nauczycielskie dwukierunkowe studium magisterskie. Reszta studentów kończy studia lub wybiera kierunek niepedagogiczny, do czego przyczynia się właśnie niska ranga profesji nauczyciela w społeczeństwie.

Niezwykle trudną sytuację w kształceniu nauczycieli geografii w Polsce (podobnie innych przedmiotów) powodują permanentnie zmieniające się standardy kształcenia nauczycieli. Szczególnie niekorzystna jest ostatnia zmiana, ograniczająca kształcenie nauczycielskie na studiach licencjackich do zdobycia uprawnień nauczycielskich tylko na poziomie szkoły podstawowej. Po nieudanych próbach wprowadzenia odpłatności za kształcenie nauczycielskie (np. w Uniwersytecie Warszawskim), aktualnie kształcenie nauczycielskie odbywa się we wszystkich ośrodkach akademickich prowadzących kierunki geograficzne w ramach przedmiotów fakultatywnych lub w ramach dodatkowych bezpłatnych 30 punktów ECTS, z których może skorzystać każdy student na kursach wykraczających poza program studiów.

WYMAGANIA AKREDYTACYJNE

Komisja akredytacyjna w Czechach powstała w 1990 r., liczy 21 członków, którzy są mianowani przez ministerstwo szkolnictwa według propozycji przedstawicieli wybieranych wśród pracowników poszczególnych uczelni, Akademii Nauk, Rady do Badań Naukowych Rozwoju i Innowacji (organ doradczy rządu). Członkowie są mianowani na sześć lat (mogą pełnić tę funkcję maksymalnie dwukrotnie). W komisjach akredytacyjnych pracują 22 grupy robocze² według poszczególnych obszarów nauk. Każdy zespół liczy przeciętnie 10 specjalistów, którzy często pracują na odległość, wizytacje odbywają się rzadko. W Czechach geografia należy do akredytacyjnego zespołu nauk o ziemi, składającego się z 12 członków: dwóch geografów fizycznych, dwóch geografów humanistycznych, czterech geologów, czterech kartografów/geoinformatyków. Nie wszyscy geografowie są przekonani o poprawnym zaszeregowaniu całej geografii do tego zespołu, gdyż jeśli katedra geografii prosi o akredytację kierunku ruchu turystyczny, to o jej otrzymaniu decyduje większość geografów fizycznych (patrz skład zespołu akredytacyjnego). Co więcej, jeśli o akredytację tego samego kierunku wnioskuje uczelnia ekonomiczna (wydział studiów międzynarodowych

² Akreditační komise České republiky.

czy wydział przedsiębiorczości), to decydują o niej różni specjaliści – nie geografowie. Akredytacja musi być zatwierdzona przez radę naukową na danym wydziale, potem przez rektora. Komisja akredytacyjna spotyka się pięć razy w roku, cały proces akredytacji trwa ok. 2–4 miesiące. Najważniejszymi kryteriami udzielenia akredytacji są: kwalifikacja i wiek kadry, realizowane projekty i dorobek publikacyjny.

Polska Komisja Akredytacyjna została utworzona 1 stycznia 2002 r. pod nazwą Państwowa Komisja Akredytacyjna. Obecnie podstawę prawną funkcjonowania Komisji stanowią przepisy Ustawy z dnia 27 lipca 2005 r. prawo o szkolnictwie wyższym, a wśród jej zadań jednym z najbardziej istotnych jest dokonywanie ocen programowych i instytucjonalnych. Komisja jest jedynym gremium akredytacyjnym dokonującym oceny jakości kształcenia we wszystkich polskich szkołach wyższych działających na podstawie ustawy o szkolnictwie wyższym. Polską Komisję Akredytacyjną tworzy od 70 do 90 członków powołanych przez ministra właściwego do spraw szkolnictwa, wśród których z mocy prawa znajduje się przewodniczący Parlamentu Studentów RP. Organami Komisji są: przewodniczący, sekretarz oraz prezydium, w skład którego wchodzi m.in. przewodniczący ośmiu zespołów obszarów kształcenia.

Do podstawowych kryteriów akredytacji w Polsce należy:

1. Koncepcja rozwoju ocenianego kierunku sformułowana przez jednostkę prowadzącą ten kierunek studiów.
2. Istnienie i stosowanie spójnego opisu zakładanych celów i efektów kształcenia ocenianego kierunku oraz systemu potwierdzającego ich osiągnięcie – systemu weryfikacji.
3. Program studiów umożliwiający osiągnięcie zakładanych efektów kształcenia.
4. Liczba i jakość kadry gwarantująca zrealizowanie celów edukacyjnych programu studiów.
5. Dysponowanie przez jednostkę właściwą infrastrukturą dydaktyczną i naukową, zapewniającą realizację zakładanych efektów kształcenia oraz prowadzonych badań naukowych.
6. Prowadzenie badań naukowych w zakresie obszaru/obszarów kształcenia, do którego został przyporządkowany oceniany kierunek studiów.
7. Zapewnienie studentom właściwego wsparcia w procesie uczenia się.
8. Wewnętrzny system zapewnienia jakości zorientowany na osiągnięcie wysokiej jakości kształcenia na ocenianym kierunku studiów.

Stopień spełnienia wymienionych kryteriów decyduje o uzyskaniu akredytacji. Może on być spełniony: wyróżniająco, w pełni, znacząco, częściowo, niedo-

statecznie. Uczelnie, które uzyskają pozytywną ocenę Polskiej Komisji Akredytacyjnej, otrzymują z budżetu państwa dotację podmiotową na dofinansowanie podstawowych jednostek organizacyjnych. W przypadku negatywnej oceny kształcenia zostaje cofnięte lub zawieszono prawo do prowadzenia studiów na danym kierunku i określonym poziomie kształcenia.

ZASADY FINANSOWANIA STUDIÓW

Niż demograficzny nie jest jedynym powodem starań o nabór studentów. Drugim powodem jest finansowanie uniwersytetów przez ministerstwo szkolnictwa według liczby studentów (kwoty ministerialne). Jak więc radzą sobie w Czechach uczelnie, wydziały i katedry o zapewnienie środków na kształcenie studentów? Oferują atrakcyjne kierunki, rezygnują z egzaminów wstępnych, kuszą wyjazdami zagranicznymi. Ponieważ geografia nie należy do studiów najczęściej wybieranych przez utalentowaną młodzież (w odróżnieniu od prawa czy medycyny), zgłaszają się tu często osoby, które nie mają predyspozycji do studiowania. Katedry muszą dla takich osób opracować egzaminy wstępne, których stopień trudności jest często poniżej poziomu pytań maturalnych, by uzyskać przynajmniej minimalną liczbę studentów. Ministerstwo szkolnictwa w każdym roku określa limit studentów, którym opłaca studia. Informacji tych nie zna żadna katedra przed egzaminami wstępnymi, można je przewidzieć, gdyż liczba ta obniża się z każdym rokiem o ok. 5%. Tak samo systematycznie z roku na rok obniża się wysokość kwoty ministerialnej przypadającej na studenta (w ostatnich latach spadek z 33 000 CZK do 25 000 CZK w 2013 r.). Finansowanie uczelni i uniwersytetów publicznych w Czechach składa się z czterech elementów przychodów:

- kwota ministerialna za studenta – 75–80% budżetu katedry,
- kwota za publikacje, które są punktowane (ale wartość finansowa punktów obniża się z każdym rokiem),
- kwota za strukturę stopni naukowych pracowników katedry,
- kwota za współpracę z zagranicą (np. Erasmus).

Kwotę ministerialną za studenta na rok określa się za pomocą współczynnika $1 = 25\,000$ CZK, ale nie wszystkie kierunki otrzymują taką samą sumę, lecz jej krotność:

- 1 x kierunki humanistyczne, ekonomiczne, prawo,
- 1,2 x kierunki pedagogiczne, filologia,
- 1,65 x matematyka, informatyka, geografia,

- 2–4 x biologia, ekologia – 2,25, chemia, fizyka – 2,8,
- 5–6 x medycyna, sztuka.

Kiedy i jaką kwotę płacą studenci uczelni publicznych w Czechach? Każdy obywatel ma w ministerstwie szkolnictwa swoje konto kredytowe, z którego może skorzystać w określonym czasie. Ministerstwo płaci każdemu studentowi w pełni za studia akademickie, każdy dzień studiów danego studenta jest monitorowany, po upływie określonego czasu student musi finansować sobie studia sam. Oto przykłady finansowania studentów:

Trzyletnie studium licencjackie:

- pierwszy rok – uczelnia otrzymuje z ministerstwa 25 000 CZK x współczynnik według rodzaju studiów,
- drugi rok – uczelnia otrzymuje z ministerstwa 25 000 CZK x współczynnik według rodzaju studiów,
- trzeci rok – uczelnia otrzymuje z ministerstwa 25 000 CZK x współczynnik według rodzaju studiów,
- czwarty rok – uczelnia otrzymuje tylko 50% dofinansowania z ministerstwa, resztę finansuje sama,
- piąty rok i następne – uczelnia nie otrzymuje z ministerstwa żadnej kwoty, student finansuje 25 000 CZK x współczynnik według rodzaju studiów.

Dwuletnie studium magisterskie:

- pierwszy rok – uczelnia otrzymuje z ministerstwa 25 000 CZK x współczynnik według rodzaju studiów,
- drugi rok – uczelnia otrzymuje z ministerstwa 25 000 CZK x współczynnik według rodzaju studiów,
- trzeci rok – uczelnia otrzymuje tylko 50% dofinansowania z ministerstwa, resztę finansuje sama,
- czwarty rok i następne – uczelnia nie otrzymuje z ministerstwa żadnej kwoty, student finansuje 25 000 CZK x współczynnik według rodzaju studiów.

Niestety pieniądze pobierane od studentów, którzy finansują sobie studia, są przelewane tylko na konto stypendialne. Tych pieniędzy nie można wykorzystać na opłatę kosztów studiów – zwiększa się tylko możliwość zyskania wyższego stypendium. Tak *de facto* uniwersytet finansuje niektórych studentów sam, nie otrzymując dofinansowania ani z ministerstwa, ani od studenta. Skutek jest taki, że uczelnia może przyjąć dzięki kwotom ministerialnym tylko określoną liczbę studentów. Ale uczelnia nie ma informacji o koncie kredytowym tych studentów, tzn. może się zdarzyć, że przyjmie 30% studentów z wyczerpanym kontem – i wtedy nie dostanie żadnych funduszy na ich edukację. Jeśli student rozpoczyna i kończy studia licencjackie na różnych uczelniach, to kwotę za

niego otrzymuje z ministerstwa tylko jedna uczelnia. Uczelnie nie mają prawa sprawdzać przed egzaminami wstępnymi, ile już student wyczerpał ze swego konta ministerialnego.

Finansowanie uczelni wyższych w Polsce do tej pory zależało od tego, ile miały one studentów oraz pracowników naukowych. Teraz jednak ma się to zmienić. Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego kończy prace nad wprowadzeniem nowych zasad dotyczących przyznawania dotacji szkołom wyższym. Nowością ma być przede wszystkim to, że szkoły mają być finansowane adekwatnie do swoich osiągnięć naukowych. Nadal ma być brana pod uwagę liczba studentów oraz pracowników uczelni, ale ma ona też uwzględniać m.in. uprawnienia do nadawania doktoratów i habilitacji, liczbę realizowanych projektów badawczych, wymianę międzynarodową studentów oraz liczbę publikacji o charakterze naukowym.

RYNEK PRACY ABSOLWENTÓW STUDIÓW WYŻSZYCH W CZECHACH I W POLSCE

Według danych z agencji zatrudnienia, w Czechach, wraz z rosnącą liczbą absolwentów studiów, ubywa dla nich miejsc pracy. Szansę na odpowiednie stanowiska mają jeszcze adepci zatrudnieni w administracji. W ostatnich miesiącach zmniejszyła się liczba ofert pracodawców dla absolwentów studiów magisterskich z niskich 11% na 9% (dla absolwentów szkół średnich z maturą – 11% wolnych miejsc na rynku pracy). Normą jest już to, że wychowywana jest generacja młodych ludzi, która nie dostanie szansy pracy po studiach, uzyskania doświadczenia w danej dziedzinie, czy kształtowania nawyku pracy. Sytuację może ratować europejski rynek pracy, na którym brakuje absolwentów kierunków technicznych (głównie fachowców rzemieślników), na drugim miejscu wzrasta, wraz z podwyższającym się wiekiem populacji, zapotrzebowanie na specjalistów w zakresie opieki socjalnej i zdrowotnej.

Według danych Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej, pod koniec 2012 r. co piąty bezrobotny Polak miał 25 lat i mniej, a 8,3% bezrobotnych z tej grupy wiekowej posiadało wykształcenie wyższe.

W badaniach prowadzonych wśród pracodawców dotyczących kompetencji i kwalifikacji absolwentów szkół wyższych, które stanowią główne czynniki decyzyjne uwzględniane przez pracodawców w procesie zatrudnienia, uznano, że są nimi kompetencje osobiste oraz interpersonalne (32% wskazań). W dalszej kolejności wskazywano: kompetencje intelektualne i akademickie (25%) oraz

udział kandydatów na dane stanowisko w stażach i praktykach zawodowych (22%). Natomiast wśród czynników wymienianych najrzadziej znalazły się: uzyskany poziom wykształcenia (7%), skończony kierunek studiów (7%). Niestety, jak dotąd, zarówno Czechy, jak i Polska nie mają konkretnych wyników badań na temat zatrudnienia absolwentów różnych kierunków studiów geograficznych.

PODSUMOWANIE

Dokonana analiza porównawcza kierunków rozwoju akademickiego kształcenia geograficznego w Polsce i Czechach pozwala stwierdzić, że istnieje bardzo wiele podobnych tendencji zmian. Należą do nich

- wprowadzenie strategii bolońskiej;
- znaczący (do niedawna) wzrost ogólnej liczby studentów – masowość kształcenia;
- znaczący wzrost liczby uczelni prywatnych przy znacznie mniejszym wzroście liczby studentów w tych szkołach;
- wzrost liczby ośrodków kształcenia geograficznego;
- tworzenie wielu nowych „atrakcyjnych” kierunków niesygnowanych terminem „geografia”;
- więcej nowych kierunków z zakresu geografii społeczno-ekonomicznej niż fizycznej;
- wprowadzanie nowych kryteriów akredytacyjnych: definiowanie, realizacja i dokumentowanie efektów kształcenia, rozwój zaplecza dydaktycznego, powiązanie profilu kształcenia z badaniami naukowymi, kadra dydaktyczna (stopnie naukowe);
- brak egzaminów i bezprecedensowe obniżenie progów punktowych przyjęć na studia;
- zmniejszanie się liczby kandydatów na studia geograficzne – „pogoń” za studentem.

Podstawowe różnice w kierunkach zmian w kształceniu akademickim w Czechach i w Polsce są następujące:

- w Polsce wprowadzono Europejskie i Krajowe Ramy Kwalifikacji;
- w Polsce powstały wcześniej w większej liczbie szkoły niepubliczne;
- w polskich szkołach niepublicznych studiuje znacznie więcej studentów niż w Czechach (tab. 1);
- w Polsce od 2001 r. udział studentów w jest w przybliżeniu stały (4,6% ogółu ludności w 2012 r.), w Czechach stale rośnie (2,6% populacji – w 2012 r.);

- liczba studentów od 1990 r. wzrosła w Polsce czterokrotnie, w Czechach trzykrotnie;
- w Czechach istnieje większe niż w Polsce rozproszenie kierunków geograficznego kształcenia na wydziałach innych niż geograficzne;
- w Czechach dąży się do wprowadzenia standardów kształcenia (ze strony ministerstwa, ale nie uczelni), w Polsce zrezygnowano ze standardów akademickiego kształcenia;
- ocena akredytacyjna w Czechach jest tylko opisowa, w Polsce pięciostopniowa;
- różnią warunki i zasady finansowania studiów.

Podobne zmiany są związane z przyjęciem przez obydwa kraje strategii bolońskiej, jak również są skutkiem niekorzystnych tendencji demograficznych (spadek populacji) przemian społecznych (wzrost wskaźnika skolaryzacji). Istnieje wiele wspólnych dla Czech i Polski – najczęściej niekorzystnych – tendencji zmian w akademickim kształceniu geograficznym: zmniejszenie liczby kandydatów, rozproszenie kształcenia geograficznego na różnych wydziałach, powstawanie wielu nowych kierunków studiów, które nie mają w swojej nazwie terminu „geografia”, drastyczne zmniejszenie się liczby studentów na kierunkach geograficznych (ogólna geografia), problemy organizacyjno-prawne w kształceniu nauczycieli geografii.

LITERATURA

- Budnikowski A, Dabrowski D., Gąsior U., Macioł S., 2012, *Pracodawcy o poszukiwanych kompetencjach i kwalifikacjach absolwentów uczelni – wyniki badania*, „e-mentor”, 4 (46), s. 4–17: www.e-mentor.edu.pl [dostęp 05.02.2014 r.].
- Hofmann E., 2013, *Didaktika přírodních věd na PdF MU*, vol. 1, wyd. Masarykova univerzita, Brno.
- Knecht P., Hofmann E., 2011, *Zeměpis v české škole: Vývoj cílů a obsahů na pozadí kurikulárních reforem*, Sborník příspěvků z 19. Výroční konference České asociace pedagogického výzkumu, vol. 1. vyd. Masarykova univerzita, Brno.

Źródła internetowe

Akreditační komise České republiky: <http://www.akreditacnikomise.cz/>

Akreditační komise, doba vzniku:

http://cs.wikipedia.org/wiki/Akredita%C4%8Dn%C3%AD_komise

Bílá kniha terciárního vzdělávání příloha současný stav – srovnání a širší kontext

reformy, Praha květen 2008: http://www.isea-cz.org/Portals/0/bk_final_2008.pdf

- Gender: vzdělání: http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/kapitola/gender_vzdelani
- Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje PŘF OU [online]. Dostępne z:
<http://prf.osu.cz/ksg/>
- Počty vysokých škol, tabulka v pdf: http://www.czso.cz/cz/cr_1989_ts/1208.pdf
- Seznam vysokých škol – obor cestovní ruch:
http://www.czechtourism.cz/files/studenti/seznam_skol_vs.pdf
- Szkolnictwo wyższe w Polsce 2013: http://www.nauka.gov.pl/g2/oryginal/2013_07/0695136d37bd577c8ab03acc5c59a1f6.pdf
- Uniwersytetekonomiczny w Poznaniu: http://www.ue.poznan.pl/uczelnia/wspolpraca-z-zagranica/europejski-system-transferu-i-akumulacji-punktow-ects/index.php#1703_system
- Věková skladba obyvatelstva ČR, 1945–2012:
http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/vekova_skladba_obyvatelstva_cr
- Zaostřeno na ženy a muže 2011:
http://www.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/kapitola/1413-11-r_2011-13
- Záplava vysokoškoláků nemá šanci se zaměstnat, míst pro ně ubývá:
http://byznys.lidovky.cz/zaplava-vysokoskolaku-nema-sanci-se-zamestnat-mist-pro-ne-ubyva-p8x-/moje-penize.aspx?c=A130517_131308_moje-penize_mev
- Ženy a muži v datech 2011: http://www.czso.cz/csu/2011edicniplan.nsf/publ/1417-11-n_2011

KIERUNKI ZMIAN W AKADEMICKIM KSZTAŁCENIU GEOGRAFICZNYM W CZECHACH I W POLSCE

Streszczenie

W opracowaniu zostały przedstawione ogólne tendencje zmian w ostatnich latach w systemach szkolnictwa wyższego w Czechach i w Polsce, a następnie dokonano porównania kierunków zmian w geograficznym kształceniu akademickim w obydwu krajach. Jako główne kryteria porównania przyjęto: zmiany liczby kandydatów i studentów geografii, zmiany w kryteriach rekrutacji studentów, rozwój ośrodków, wydziałów, instytutów akademickiego kształcenia geograficznego, nowe kierunki kształcenia studentów na wydziałach geograficznych, wymagania akredytacyjne, zmiany w zasadach finansowania wydziałów.

Istnieje wiele wspólnych dla Czech i Polski – najczęściej niekorzystnych – tendencji zmian w akademickim kształceniu geograficznym: zmniejszenie liczby kandydatów, rozproszenie kształcenia geograficznego na różnych wydziałach, powstawanie wielu nowych kierunków studiów, które nie mają w swojej nazwie terminu „geografia”, drastyczne zmniejszenie się liczby studentów na kierunkach geograficznych (ogólna geografia), problemy organizacyjno-prawne w kształceniu nauczycieli geografii. Zmiany te są związane z przyjęciem przez obydwa kraje strategii bolońskiej, jak również są

skutkiem niekorzystnych tendencji demograficznych (spadek populacji) przemian społecznych (wzrost wskaźnika skolaryzacji).

Podstawowe różnice w kierunkach zmian w kształceniu akademickim w Czechach i w Polsce obejmują: istnienie znacznie większej liczby szkół niepublicznych w Polsce, mniejsze tempo wzrostu liczby studentów w Czechach niż w Polsce, większe w Czechach niż w Polsce rozproszenie kierunków geograficznego kształcenia na wydziałach innych niż geograficzne, likwidację standardów kształcenia w Polsce, a w Czechach dążenie do ich wprowadzenia, różne zasady finansowania studiów.

Słowa kluczowe: akademickie kształcenie geograficzne, kierunki zmian, strategia bolońska, kształcenie studentów w Czechach, kształcenie studentów w Polsce, porównanie, ośrodki kształcenia geograficznego.

THE DIRECTIONS OF CHANGE IN THE ACADEMIC GEOGRAPHICAL EDUCATION IN THE CZECH REPUBLIC AND POLAND

Summary

The article presents the general tendencies of change in the higher education systems in Czechia and Poland in the last years. Secondly, the directions of change in the academic geographical education in the above mentioned countries have been compared. The main criteria for the comparison embrace the following: change in the number of candidates and students of geography, changes in the recruitment policies, development of centres, faculties and institutes of the academic geographical education, new courses of study at the geography faculties, accreditation requirements and changes in the funding system.

There have been many, usually disadvantageous, changes common for Czechia and Poland, such as: declining number of candidates, dispersion of geographical education over different faculties, creation of many new study courses, which do not use the term "geography" any more, drastic drop in the number of students of geography, formal and organizational difficulties in the geography teacher education. These changes are connected with the implementation of the Bologna strategy as well as the unfavorable demographic shift (falling population number) and the social transformation (rising scholarization ratio).

The main differences in the direction of change in the academic education in Czechia and Poland include: functioning of many more private schools in Poland, lower growth of the number of students in the Czech Republic than in Poland, higher dispersion of geographical education over different faculties in Czechia than in Poland, cancellation of educational standards in Poland and the attempts of their implementation in Czechia and lastly different systems of study funding.

Key words: academic geographical education, directions of change, Bologna strategy, student education in the Czech Republic, student education in Poland, comparison, geography education centres.